

Bir Nehrin
Kaybolmayan Akışı
-Türk Masalının Yeniden Doğuşu-

MUSTAFA RUHİ ŞİRİN

Mustafa Ruhi Şirin

Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı

-Türk Masalının Yeniden Doğuşu-

Yayın No: 65
ÇOCUK KÜLTÜRÜ DİZİSİ: 3
Masal Edebiyatı Kültürü: 2

Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı
-Türk Masalının Yeniden Doğuşu-
Yazan: Mustafa Ruhi Şirin

ISBN: 978-605-9501-57-6

Son okuma: Dr. Tacettin Şimşek
Dizinin kapak ve özgün tasarımı: Salih Pulcu
Dizgi: Yasemin Ünal
Tasarım ve uygulama: Nurel Naycı
Baskı ve cilt: **Çevik Matbaacılık**
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak baskı: **Saner Matbaacılık**

1. Basım: Ekim 2019
© Mustafa Ruhi Şirin - Uçan At Yayınları, 2019

Tüm yayım hakları saklıdır. Tanıtım için alınacak kısa alıntılar dışında yayımcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz ve kullanılamaz.
Sertifika No: 16228

Uçan At Yayınları

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1
34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)
Belgegeçer: (0212) 511 47 74
www.ucanat.com.tr
bilgi@ucanat.com.tr

Uçan At Yayınları, çocuk ve ilk gençlik edebiyatı ve çocuk kültürü yayıncılığı amacıyla Bilge Kültür Sanat Yayınları tarafından 2017 yılında kurulmuştur.

Bu kitabın telif haklarını, yazarı, Çocuk Vakfı'na bağışlamıştır.

Çocuk Kültürü Dizisi'nde yer alan kitaplar Çocuk Vakfı Çocuk Akademisi danışmanlığında hazırlanmıştır.

Mustafa Ruhi Şirin

Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı
-Türk Masalının Yeniden Doğuşu-

Mustafa Ruhi Şirin: 1955 yılında Trabzon'da doğdu. Çocukluğunu doğduğu dağ köyünde ve Karadeniz'in kıyısında geçirdi. Yedi yaşındayken vefat eden ve hiç unutamadığı babasının çıkıp geleceği günü beklemekten yorulmadı. Uzak denizlere kaptan olma hayaliyle büyüdü. Radyo ve televizyon programcılığı alanında yükseköğrenim gördü. 1977'de göreve başladığı TRT'den 35 yıl sonra 2011'de emekliye ayrıldı.

1977'de oğlu doğunca çocuk edebiyatı ve çocuk haklarıyla ilgilenmeye başladı. 1990'da Çocuk Vakfı'nı kurdu. Çocuk ve yetişkinlerin katılımıyla kurultay ve kongrelerin gerçekleşmesine öncülük etti. *Bir çocuk'ta bütün çocukları düşünmek*, cümlesiyle çocuk felsefesini ifade ediyor. Fakat o, hâlâ uzatmalı (ebedî) bir çocuk.

İlk şiirini on üç yaşındayken yazmış: *Uyuyor karlı dağ/ Yağ elsiz yağmur/ Yağ...* Bu şiiri yazdığı yıldan bu yana günlük tutuyor. 1968-1973 yılları arasında tuttuğu günlükler çatı arasındaki sandıktan kaybolmuş. Çocukken hayal arkadaşı olan Naz'ın günlükleri geri getireceği umuduyla ve merak içinde bekliyor.

Türkiye'de çocuk hakları savunucusu ve çocuk yazarı olarak tanınıyor.

Yayımlanmış çocuk kitapları: *Masal Mektuplar* (mektup, 1983), *Gökyüzü Çiçekleri* (şiir, 1983), *Bir Şemsiyem Olsa Kuşlardan* (şiir, 2004), *Okula Giden Kedi* (şiir, 2012), *Dünyanın En Güzel Yeri* (şiir, 2012), *Harflerin Kardeşliği* (şiir, 2012), *Kar Altında Bir Kelebek* (şiirli masal, 1986), *Guguklu Saatin Kumrusu* (sanat masalı, 1989), *Her Çocuğun Bir Yıldızı Var* (hikâye, 1993), *Mavi Rüyalar Gören Çocuk* (masal, 2003), *Geceleri Mızıkça Çalan Kedi* (hikâye, 2004), *Aşk Olsun Çocuğum Aşk Olsun* (deneme, 2004), *Dünyaya Gülen Adam* (şiirli Nasrettin Hoca fıkraları, 2004), *Dünya Kardeş Sobel!* (deneme, 2006).

Yetişkinlere yönelik kitapları: *Çocuk Yüzlü Yazılar* (deneme, 1996), *Rüya Saati* (şiir, 1997), *Dünya Bir Lunapark* (şiir, 2012), *Elsiz Eldiven* (şiir, 2016), *Televizyon, Çocuk ve Aile* (araştırma, 1998), *Çocuğa Adanmış Konuşmalar 1* (söyleşi, 1998), *Çocukluğun Kozası* (araştırma, 1998), *Gösteri Çağı Çocukları* (araştırma, 1999), *Masal Atlası* (araştırma, 1998), *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü* (araştırma, 1999), *Hayat Gibi* (günlük, 2001), *Yıldız Sayan Ajaç* (toplu şiirler, 2002), *Dersimiz Çocuk* (çocuk üzerine düşünce yazıları, 2006),

Çocuk Hep Çocuk (çocuk üzerine görüşler, 2006), *Çocuk Edebiyatı Kültürü* (araştırma, 2007) *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* (eleştiri, 2007), *Çocuğa Adanmış Çocuklar 2* (söyleşi, 2015), *Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı* (inceleme, 2016), *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı/ Türk Masalının Yeniden Doğuşu* (inceleme, 2019), *Çocuk ve Hayat Çemberi* (inceleme, 2019).

Şiir, hikâye ve masalları Arapça, Almanca, Farsça, İngilizce, Macarca, Makedonca, Rusça, Rumence, Sırpça-Boşnakça, Özbekçe, Korece, Urducaya çevrildi; Kiril alfabesine aktarıldı. Yazarın çocuk edebiyatı yönü ile ilgili olarak 2002, 2008, 2010, 2011 ve 2014 yıllarında Türkiye’de beş yüksek lisans, 2010 yılında Mısır’da doçentlik, Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde çocuk edebiyatı eserlerinin eğitim değeri üzerine doktora tezleri (2012) yapıldı.

Masal Mektuplar kitabı 1982 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın çocuk kitabı seçildi; *Kuş Ağacı* adlı resimli masal kitabına (resimleyen, Nazan Erkmén) UNESCO Asya Kültür Merkezi Resimli Çocuk Kitapları Ödülü (1993) verildi. Çocuk hakları alanındaki çalışmaları Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin Uluslararası 23 Nisan Şenliği’nde Hayat Boyu Onur Ödülü’ne lâyık görüldü (2012). Çocuk edebiyatı ve çocuk haklarının gelişimine katkısı nedeniyle Kırklareli Üniversitesi Senatosu tarafından kendisine fahri doktora unvanı verildi (Mayıs, 2012) ve 7. İstanbul Edebiyat Mevsimi Festivali Çocuk Edebiyatı Büyük Ödülü ile ödüllendirildi (2015).

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9

GİRİŞ

TÜRLERİN KÖKENİ 11

I. Masalın Doğası 16

a. Masal Anlatıcısı 17

b. Masalın İşlevi 18

II. Sözlü Gelenekten Yazılı Masal Edebiyatına 23

III. Türk Masalının Doğası 28

a. Bir Varmış Bir Yokmuş... 29

b. İlk Yazılı Kaynaklar 32

Letâ'if 34

Muhayyelât-ı Aziz Efendi 34

Altın Işık 36

K. D.'nin Türk Masalları 37

Gulyabani 37

İlk Derleme Türk (Halk) Masalları 38

Billur Köşk 39

İstanbul Masalları 39

Açıl Sofram Açıl 40

Zaman Zaman İçinde ve Az Gittik Uz Gittik 42

Keloğlan Masalları 43

Anadolu Masalları 45

Al'lı ile Fıfırın 46

Esrarnâme ve Alpembecik Gülpembecik 47

Masal Masal İçinde ve Olmayan Ülke 49

IV. Edebiyata Yansıyan Masal 51

Yazma ve Basma Masal Geleneđi 53

V. Sonuç ve Öneriler 56

Öneriler 64

Masal Edebiyatçıları İçin Dip Notlar ve Açıklamalar 66

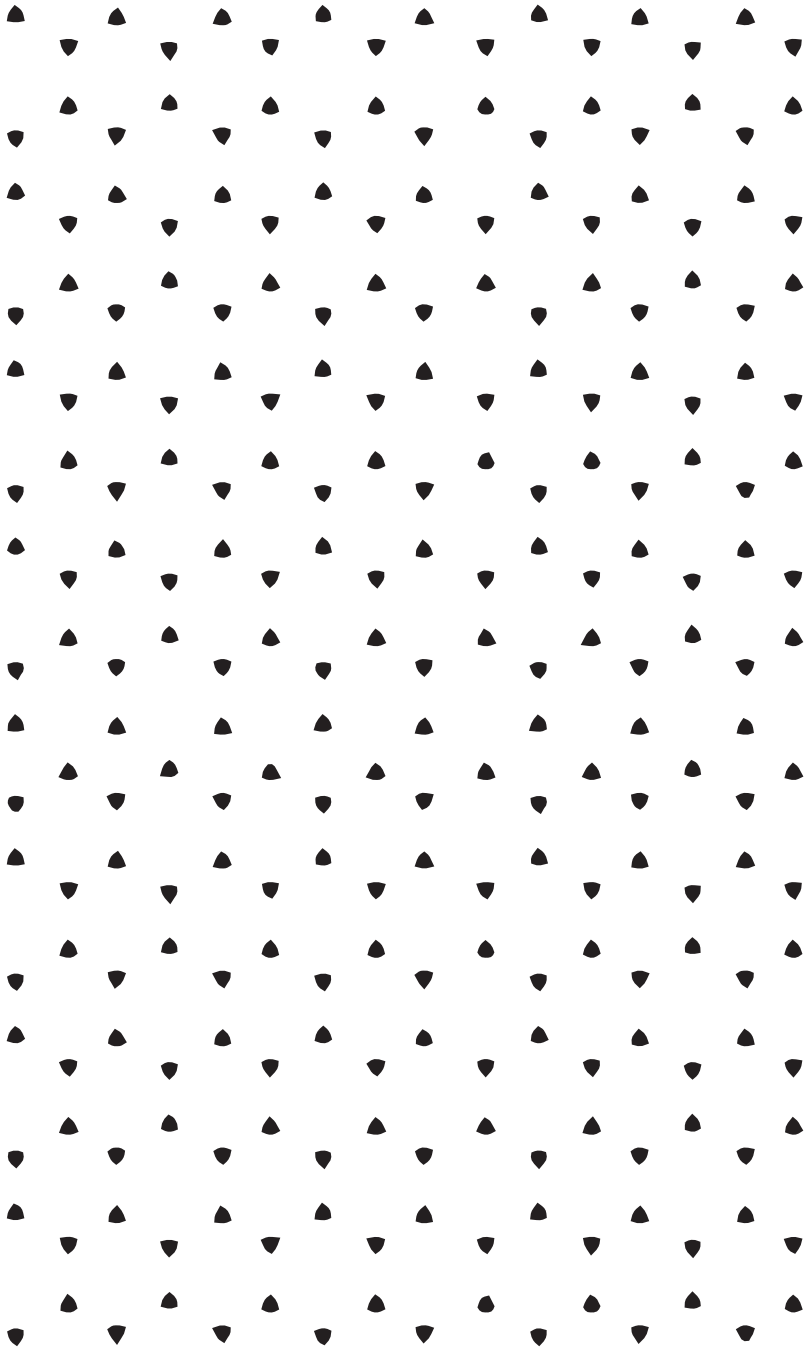
Kaynakça 95

Dizin 101

Sözler 101

Yazarlar 104

Kitap Adları 109

Ön Söz

Dünya edebiyatında hakkında en fazla düşünülmüş ve yazılmış türün masal olmasının birçok nedeni sıralanabilir. Bunun asıl nedeni, her yaşta insanın hayale duyduğu ihtiyaçtır. Geçmişte masal dinleyerek büyümüş çocuklar. Günümüz çocuklarının okuduğu ve izledikleri arasında ilk sırada yine masal yer almaktadır.

Çocukluğunda masal dinlememiş bir çocuğun günün birinde baba olması ve masalları keşfetmesiyle başlayan merakın bir sonucudur bu kitap. Bundan otuz yıl önce yazmaya başladığım ilk masal edebiyatı yazılarımı *Masal Atlası* (1998) kitabımda yayımlamıştım. O yıllardan bu yana *Türk Masal Tarihi*'yle ilgili okumalar yapmış ve hazırlıkları sürdürmüş olmama rağmen, bu çalışmalarını bir türlü sonuçlandıramamıştım.

Elinizdeki bu kitabı önce *Masalın Doğası ve Türk Masalının Yeniden Dirilişi* başlığı altında bildiri olarak kaleme almıştım. Ekim 2016'da gerçekleşen *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*'nda konferans olarak sunduğum bu metin, ömrümce yazdığım en uzun bildiri metni olduğu hâlde eksiklikler içermektedir. Çünkü Türk masalının sinema, müzik ve tiyatro ilişkisine atıfta bulunacak bölümleri hâlâ yazamadım. Buna rağmen, bu çalışmanın, Türk masalının yeniden doğuşuna yönelik oylumlu önerilerde bulunan ilk çalışmalardan biri olduğu söylenebilir.

Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı/Türk Masalının Yeniden Doğuşu adıyla yayımladığım bu masal edebiyatı araştırmasında masalın doğasından hareketle masal edebiyatı geleneğini belli başlı eserler çevresinde değerlendirmeye öncelik verdim. Türk masalının yeniden dirilişi konusunu, derleme, işleme, yeniden yazma-uyarlama ve esinlenme bağlamında ve masal edebiyatı çevrimi içinde yorumlamaya çalıştım.

Kitabın temel tezi, geleneksel masalların doğa ve ana temaları korunarak yeni bir edebiyata dönüştürülmesi olmuştur. Bu amaçla, Türk masalının yeniden dirilişi ifadesini kullanmayı tercih ettim. Aslında bu ifade ile Türk masalının “hayat çemberi” içinde yeniden anlatılabilir, dinlenebilir ve izlenebilir duruma getirilmesini vurgulamayı amaçlamış oldum.

Kitabın odaklandığı ikinci öncelik, Türk masal edebiyatı poetikasına yönelik olmuştur. Bu araştırmada kısaca, Türk masalının tür, tema, tip, biçim-yapı, dil ve biçime yönelik karakteristik özelliklerine değindim. Türk masal edebiyatı tarihine düştüğüm çok sayıdaki notu da dikkate alarak, bu araştırmanın amacı bir soru ile şöyle özetlenebilir: Türk masalının kuramsal çerçevesi biçim-yapı, masal örgüsü ve kültürel biçem üzerinden nasıl oluşturulabilir ve karşılaştırmalı masal edebiyatı araştırmalarıyla Türk masalı poetikası belirgin duruma nasıl getirilebilir? Bu soruya cevap ararken şu sonuca ulaşmış oldum: Türk masal edebiyatının yeniden dirilişi, kültür ve medeniyet coğrafyamızı kapsayacak kuramsal olduğu kadar, masal edebiyatı estetiği ve poetikasına ilişkin yapılandırma çalışmalarıyla da gerçekleşebilir.

Bu mütevazı metni yazış aşamasından yayımlanincaya kadar okuyan ve görüş bildiren dostlarıma minnettarım: Sempozyumda sunulmak üzere bu metnin yazılması için arayan ve ısrar eden Sedat Sever'e teşekkür ediyorum; ısrarı olmasaydı bu çalışma yarıda kalabilirdi. Metni okuyan Vefa Taşdelen, Medine Sivri, Özlem Melek Sezer ve Saim Sakaoğlu'na teşekkür ediyorum. Değerli halk bilimcimiz Saim Hoca'nın metin kısmına yönelik eleştirilerinden yararlanarak metni sonuçlandırdım. Saim Hoca'nın metinden daha fazla yer tutan dip notlar bölümünü beğenmiş olmasından dolayı ayrıca memnun kaldım. Kadim dostum Tacettin Şimşek'e kısa zamanda metnin son okumasını yaptığı için çok özel teşekkürlerimi sunuyorum.

Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı/Türk Masalının Yeniden Doğuşu'nun genç kuşak masal araştırmalarını ve masal edebiyatı yazarlarını cesaretlendirmesini dilerim.

Tarabya, 2 Nisan 2017

Mustafa Ruhi Şirin

GİRİŞ

TÜRLERİN KÖKENİ

Bilimin 17. yüzyılda ortaya çıkışından beri mitolojiyi, batıl inanışlı ve ilkel kafaların ürünü olarak reddettik. Tam olarak doğru olmasa da uygun bir ad bulmak için 'mitsel düşünce' dediğimiz şeyle bilim arasındaki gerçek uçurum, gerçek ayırım onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda ortaya çıktı.

Claude Lëvi-Strauss

İnsanlık tarihinin sözlü ve yazılı edebiyatında masal ve şiir iki başat türdür. Masal türünün şiiri de içerdiği ise ön kabullerden biridir. İnsanlığın hikâyesi ile masalların gelişmesi ve dönüşmesi arasındaki ilişkinin tarihi hem insanlık hem de masalın tarihidir. Masal ve şiirin sanatın merkezinde yer alan ve insanlıkla yaşıt iki tür olduğu ise başka bir ortak kabuldür.

Geleneksel masalın doğası sözlü anlatımla örölür. Masalların yapılarındaki ve işlevlerindeki değışimde bu türün yürüyüş yolları belirleyicidir. Sözlü geleneğin masalı gelişerek ve yenilenerek günümüze ulaşmıştır. Geleneksel masalarda işlev değışimi, modernleşme döneminde yeniden yazılan masallara yüklenen toplumsal içerikle ortaya çıkmış bir sonuçtur.

Türk masalında işlev değışimi iki yönde gerçekleşir: Birinci değışim masalların tema, konu, tip-karakter, masal örgüsü, biçim-yapı, biçem/üslup değışimi yönündeki değışimdir. İkinci değışim ise masallara yeni toplumsal içeriğin yüklendiğı modern edebiyat döneminde ortaya çıkan işlev değışimidir.

Bu yazı boyunca, masalın doğasından hareketle, sözlü ve yazılı masal edebiyatı geleneğindeki işlev değışimi irdelenecektir. Bu irdelemenin ardından, Türk masalının yeniden diriliş, derleme, işlenme, yeniden yazma-uyarlama ve esinlenme konuları ilgili

bileşenler bağlamında incelenecektir. Bu araştırmada “*Masal edebiyatı poetikası çerçevesinde Türk masalının yeniden dirilişi nasıl mümkün olabilir?*” sorusu tartışılacak; kavramsal boyut, masal edebiyatı estetiği ve kurumsal yapılar bağlamlarında önerilere yer verilecektir.

İnsanlık tarihinin en doğurgan türleri mitler, masallar ve efsanelerdir. “... mitoslar, kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden, geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir.” (Fromm, 1990: 212). Hemen her yerde bulunan, erişilen ve yaygın olan tür ise masallardır. Sembol diliyle yazılmış ve temel kaynağı hayal ve bilgelik olan mit, masal ve efsanelere geçmiş zamanlarda “usture/esatir” denirdi. Kadim dünyada hayal kurmak bir tür hayat tarzı idi. Bilginin az olduğu bu çağlarda iki şey önemliydi: Gelenek ve bilgelik. İnsan zihni ve tabiatın doğallığı insanı hayal kuran bir varlığa dönüştürmüştü. Hayal kuran insan, soru soran ve cevabını arayan insan demektir. “Görüntüleri tasavvur etme yeteneğine doğal olarak hayal gücü denir (ya da denirdi).” (Tolkien, 1999: 67) Bu nedenle mit, masal ve efsanelerin özünün hayal olduğu ortak kabullerden biridir.

Mit, masal ve efsanelere toplumun ortak bilincinin yön verdiği görüşü de başka bir ortak kabuldür. Bu yönüyle mit, masal ve efsaneler bir toplumun kültürel biçemi/üslubu olan dünya tasarımlarıdır. “Masal dünyasının öncüsü mitoloji... Mitoloji, efsane, ilk insan topluluklarının hayal tahtapoşundan seyrettikleri kâinat manzarası ve sebepler manzumesi.” (Kısakürek, 1984: 29). Başka bir deyişle mit, masal ve efsane türleri, içinde doğdukları toplumun kâinat tasavvuru kabul edilir. Dünyanın oluşumundan insanlığın hikâyesine uzanan bu anlatıların doğasındaki merkezi iki kavram ise ‘hayal’ ve ‘değişim’dir. Bu türlerdeki “değişim”, hayvan kahramanlardan insan biçimine doğru gerçekleşir. Sözlü gelenekteki anlatmaya bağlı örnekler, insanlığın çocukluk dönemi ürünleridir. Bu türler kendilerini yazıda değil anlatıda gerçekleştirir. “O, canlı ve yaşayan bir kültürdür. Yazıya geçirildiği zaman, bu canlılığı içinden çekip çıkarılmış, varoluş-bağlamını, esasını ve ruhunu yitirmiş olur... Sözlü gelenek de bir dil ve tasarım dünyasıdır.” (Taşdelen, 2015: 36-53).

Sözlü gelenek anlatıları tıpkı felsefe gibi birer açıklama biçimleridir. Gerçeküstü ve olağanüstünün mantığına dayalı sözlü gelenek anlatılarından açıklama yapmasını bekleyemeyiz. Çünkü hangi türde olursa olsun edebiyatın, sanatın ve felsefenin